ЖУКОВА В. І.,
аспірант кафедри кримінального процесу
(Національна академія внутрішніх справ),
детектив
(Національне антикорупційне бюро України)

УДК 343.1
DOI https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.6.35

ЗАЛУЧЕННЯ ОБІЗНАНИХ ОСІБ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ МАТЕРІАЛЬНИХ ЗБИТКІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Статтю присвячено дослідженню проблемних питань залучення спеціаліста та експерта для визначення розміру матеріальних збитків у кримінальному провадженні. Констатовано недосконаліть законодавства щодо неможливості призначення слідчим та прокурором ревізії (перевірки) в межах кримінального провадження, а також необхідність зміни підходів до збирання доказів під час розслідування економічних злочинів з огляду на високий ступінь їх латентності. Проаналізовано в історичній ретроспективі законодавчі норми щодо визначення спеціаліста та випадків його залучення, науково-методичні рекомендації в частині підготовки та призначення судових економічних експертиз, методики їх проведення, а також судову практику із досліджуваного питання. Зроблено висновки про наявність правотворчих помилок у нормах КПК України, що регламентують участь спеціаліста у кримінальному провадженні, недопустимість оформлення результатів роботи спеціаліста-економіста у кримінальному провадженні щодо злочину у вигляді довідки або висновку, а також доцільність проведення за участі спеціаліста огляду документів із подальшим долученням його письмових пояснень до протоколу огляду. Наголошено на тому, що внесені до законодавства зміни дозволяють призначати експертизу щодо документальної обґрунтованості розрахунків економічного показника майнової шкоди, проведених самим слідчим. При цьому наявність акту ревізії Держаудитслужби або залучення її працівника як спеціаліста не є обов'язковими. Зауважено про те, що питання встановлення збитків у їх юридичному розумінні виходить за межі використання спеціальних знань судовим експертом-економістом. Акцентовано увагу на обмеженості імперативу норм КПК України щодо призначення експертизи у кожному кримінальному провадженні для визначення розміру збитків, завданих кримінальним правопорушенням. Сформульовано висновки про помилковість підміни висновку експерта висновком (довідкою) спеціаліста, або протоколом слідчої дії за його участі, а також відсутність у слідчого обов'язку призначення експертизи у випадках, якщо для арифметичного підрахунку збитків не потрібні спеціальні знання.

Ключові слова: *слідчий, спеціаліст, експертиза, спеціальні знання.*

Zhukova V. I. Involvement of knowledgeable persons to determine the amount of material damages in criminal proceedings

The article is devoted to the study of the problematic issues of involving a specialist and an expert to determine the size of material damages in criminal proceedings. The imperfection of the legislation regarding the impossibility of appointing

the investigator and prosecutor to audit (inspection) within the framework of criminal proceedings, as well as the need to change the approaches to gathering evidence during the investigation of economic crimes due to the high degree of their latency, was noted. Legislative norms regarding the definition of a specialist and cases of his involvement are analyzed in historical retrospect, scientific-methodical recommendations in terms of preparing and appointing forensic economic examinations, methods of conducting them, as well as judicial practice on the investigated issue are analyzed. Conclusions were made about the presence of law-making errors in the norms of the Criminal Procedure Code of Ukraine, which regulate the participation of a specialist in criminal proceedings, the inadmissibility of recording the results of the work of an economist specialist in criminal proceedings in the form of a certificate or conclusion, as well as the expediency of conducting a review of documents with the participation of a specialist with his subsequent attachment written explanations to the inspection protocol. It is emphasized that the changes made to the legislation allow for the appointment of an examination regarding the documentary validity of the calculations of the economic indicator of property damage, carried out by the investigator himself. At the same time, avialability of an audit report of the State Audit Service or the involvement of its employee as a specialist are not mandatory. It is noted that the issue of determining damages in their legal sense goes beyond the use of special knowledge by a forensic economist. Attention is focused on the limitations of the imperative norms of the Criminal Procedure Code of Ukraine regarding the appointment of an expert in each criminal proceeding to determine the amount of damages caused by a criminal offense. Conclusions were formulated about the fallacy of replacing the expert's opinion with the opinion (certificate) of a specialist, or the protocol of an investigative action with his participation, as well as the absence of the investigator's duty to appoint an expert in cases where special knowledge is not required for the arithmetical calculation of damages.

Key words: *investigator, specialist, expertise, specialized knowledge.*

Вступ. Історично склалося, що перевірка суб'єкта господарювання контрольно-ревізійним органом завжди була важливим етапом під час розслідування економічного злочину. Передусім це пояснюється пануванням державної та колективної форм власності у колишньому СРСР, внаслідок чого розтрата ввіреного особі майна була найпоширенішим економічним злочином і предметом ревізій уповноважених на той час органів. В результаті вказана практика плавно перейшла і до незалежної України. Водночас, чим більше розвивається суспільство – тим складнішою і більш латентною стає злочинність загалом, і економічна злочинність зокрема, а злочини вчиняються переважно під виглядом законних господарсько-правових угод, що зумовлює необхідність перегляду усталених підходів до їх розслідування, зокрема і щодо встановлення розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

У наукових працях та публікаціях останніх років неодноразово вказувалося за законодавчу неврегульованість питання призначення перевірок та ревізій у кримінальних провадженнях [1, с. 48-50; 2; 3; 4, с. 379; 5, с. 144-145, 6, с. 293]. Не вдаючись до аналізу законодавчих змін та судової практики, які цьому передували, вимушені констатувати, що фактично на сьогодні маємо ситуацію, коли слідчий не має повноважень звернутися до слідчого суді із клопотанням про призначення перевірки/ревізії, а слідчий суддя відповідно не має повноважень таку перевірку чи ревізію призначити, водночас провести контрольний захід уповноважений орган може лише за наявності ухвали слідчого судді. Разом з тим після зміни судової практики та припинення надання слідчими суддями дозволів на проведення перевірок та ревізій потреба у використанні спеціальних економічних знань під час досудового розслідування складних багатоепізодних економічних злочинів не зменшилася і нікуди не зникла, чим зумовлюється актуальність теми дослідження.

Постановка завдання. Проаналізувати законодавче врегулювання та практичних підхід щодо залучення працівників Державної аудиторської служби України (далі – Держаудитслужби) під час розслідування, дослідити питання обов'язковості призначення судових експертиз для визначення розміру матеріальних збитків та необхідність попередньої наявності ревізії, висновку, довідки Держаудитслужби. Виокремити законодавчі неузгодженості, яким врегульовано питання залучення спеціаліста під час досудового розслідування та оформлення результатів його роботи, запропонувати власний підхід до вирішення проблемних питань.

Результати дослідження. Починаючи з 04.06.2014, п. 6 ч. 2 ст. 242 КПК України [7] в різних редакціях передбачав обов'язок слідчого або прокурора самостійно призначити / звернутися до слідчого судді із відповідним клопотанням про призначення експертизи щодо визначення розміру матеріальних збитків, шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяної кримінальним правопорушенням. Необхідність залучення спеціалістів Держаудитслужби під час розслідування була викликана наявністю до 20.08.2021 в Науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [8] пункту про неможливість проведення ревізійних дій (визначення експертами-економістами будь-яких економічних показників без попереднього проведення документальних перевірок фінансово-господарської діяльності суб'єктом контролю) під час економічної експертизи. Таким чином, на практиці судовий експерт фактично не міг визначити розмір збитків на підставі бухгалтерських документів, а міг лише документально підтвердити попередньо встановлений Держаудитслужбою розмір збитку. У зв'язку із цим набула широкого поширення практика залучення слідчими працівників контролюючих органів, перш за все Держаудитслужби, як спеціалістів із подальшим отриманням їх висновків або довідок. Останні, в свою чергу, надавалися експертам для проведення економічних експертиз щодо документального підтвердження розміру збитків.

Так, протягом 2016–2021 років Держаудитслужбою лише за зверненням Національного антикорупційного бюро України на підставі рішень судів проведено 26 позапланових виїзних ревізій та складено 219 висновків (довідок) за результатами участі працівників Держаудитслужби як залучених спеціалістів у кримінальних провадженнях Національного бюро [9].

17.10.2019 внесені зміни [10] до ч. 2 ст. 242 КПК України, якими визначено обов'язок слідчого або прокурора забезпечити проведення експертизи щодо визначення розміру матеріальних збитків у тому випадку, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, що підтверджує розмір такої шкоди, розміру шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяного кримінальним правопорушенням. Таким чином, законодавець не тільки повернув слідчим та прокурорам право самостійно призначати експертизи, у т. ч. про визначення розміру матеріальних збитків, але і передбачив, що така експертиза не є обов'язковою у разі надання потерпілим власного підтвердження заподіяної шкоди.

У серпні 2021 року також внесені зміни [11] до Науково-методичних рекомендацій, завдяки яким, як вважає О. Цивінський [12], замкнене коло в частині обов'язкової прив'язки судово-економічної експертизи до акту ревізії, перевірки було розірвано. Відтепер експертиза документів про економічну діяльність підприємств й організацій визначає документальну обґрунтованість розрахунків економічного показника майнової шкоди, які провели суб'єкти фінансово-господарського контролю або *органи досудового розслідування*, або які заявлені у позовних вимогах. Одночасно вказується на неможливість здійснення експертами-економістами перевірки фінансово-господарської діяльності установ, організацій, підприємств з метою виявлення наявних фактів порушення законодавства, фактів порушення податкового законодавства, встановлення винних у їх допущенні посадових і матеріально відповідальних осіб. Як ці зміни вплинули на практику та чи розраховують тепер експерти розмір збитків самостійно без попередніх розрахунків спеціалістів Держаудитслужби, – покаже час.

Разом з тим, таким же недостатньо врегульованим залишається питання доцільності залучення та правильності процесуального оформлення результатів роботи спеціаліста. Так, з моменту набуття чинності КПК України ч. 1 ст. 71 визначала спеціаліста як особу, яка володіє спеціальними знаннями та навичками *застосування технічних або інших засобів* і може

надавати *консультації* під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. Частина 2 ст. 71 КПК України передбачала, що спеціаліст може бути залучений *для надання безпосередньої технічної допомоги* (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду [7]. Вказана норма неодноразово підлягала критиці науковців за невиправдане звуження можливості залучення у якості спеціаліста лише осіб, що володіють навичками застосування технічних або інших засобів. За такого формулювання, як вірно вказували Ф.Сокиран та Є.Войтович, складається враження, що спеціаліст – це лише технічний помічник слідчого. На практиці ж у низці випадків необхідними є спеціальні знання з психології, медицини, географії, біології, зоології тощо [13].

Вищий антикорупційний суд у справі № 910/398/19 [14] також звернув увагу на те, що у ч. 2 ст. 71 КПК України законодавець вказує на мету залучення спеціаліста – надання безпосередньої технічної допомоги, та наводить форми, в яких така технічна допомога може виражатись: фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо. Таким чином суд прийшов до висновку, що спеціаліст у кримінальному провадженні не наділений повноваженнями проводити дослідження з метою надання оцінки іншим доказам, а також правом визначати розмір майнової шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, а тому висновок спеціаліста у цій справі визнано недопустимим доказом. Водночас висновок економічної експертизи щодо документального підтвердження висновку спеціаліста суд визнав належним доказом, оскільки він містить самостійні висновки по всіх питаннях, відображених у висновку спеціаліста, і лише констатацію однакових та документально підтверджених за своїм змістом висновків. За таких обставин, судом не встановлено похідний характер інформації, яка міститься у висновку експертів, від дій, якими були істотно порушені права та свободи людини, а тому у клопотанні сторони захисту про визнання висновку експертів було відмовлено.

Ми погоджуємося з позицією суду щодо недоцільності застосування в даному випадку доктрини «плодів отруйного дерева», незважаючи на те, що на рівні Верховного Суду є і протилежна за змістом практика. Висновок експерта є самостійним доказом, а висновок спеціаліста-економіста сам по собі не є доказом взагалі, тому, на наш погляд, тут скоріше можна говорити про доктрину «неминучого виявлення», оскільки експерт-економіст встановив би розмір майнової шкоди і без висновку спеціаліста.

01.07.2020 набули чинності зміни [15] до ст. 71 КПК України, якими визначено, що спеціаліст може бути залучений та має право надавати *висновки* з питань, що належать до сфери його знань, під час досудового розслідування *кримінальних проступків*. Також КПК України доповнено статтею 298^{-1}, якою висновок спеціаліста віднесено до процесуальних джерел доказів у кримінальному провадженні про кримінальні проступки, проте він не може бути використаний у кримінальному провадженні щодо злочину, окрім як на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора.

03.07.2020 набули чинності зміни до законодавства [16], серед яких у тому числі ті, що стосуються удосконалення поняття спеціаліста у кримінальному провадженні. Вказана редакція КПК України спеціаліста визначила як особу, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати *консультації* та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. Крім того п. 3^{-1} ч. 4 ст. 71 КПК України передбачено право спеціаліста викладати у висновку відомості, що мають значення для кримінального провадження і щодо яких йому не були поставлені запитання.

22.03.2022 набули чинності чергові зміни до КПК України [17], внаслідок чого визначення поняття «спеціаліст» вкотре зазнало змін. Так, на сьогодні спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок, під час досудового розслідування і судового розгляду, яка:

– може надавати (ч. 1 ст. 71 КПК України): консультації; *пояснення*; довідки; висновки;

– може залучатися для надання (ч. 2 ст. 71 КПК України): безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо); висновків (тільки під час дізнання).

має право (ч. 4 ст. 71 КПК України): користуватися технічними засобами, приладами та спеціальним обладнанням; надавати довідки з питань, що належать до сфери його знань (тільки зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису); викладати у висновку відомості, що мають значення для кримінального провадження і щодо яких йому не були поставлені запитання; надавати висновки з питань, що належать до сфери його знань (тільки під час дізнання); ставити запитання учасникам процесуальної дії з дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду; звертати увагу сторони кримінального провадження, яка його залучила, або суду на характерні обставини чи особливості речей і документів; знайомитися з протоколами процесуальних дій, в яких він брав участь, і подавати до них зауваження [7].

Таким чином питання щодо можливості надання спеціалістами висновків та довідок під час досудового розслідування на сьогодні вирішилося. Висновок може надаватися спеціалістом лише під час досудового розслідування кримінальних проступків і в таких провадженнях є процесуальним джерелом доказів. Довідка може надаватися спеціалістом під час досудового розслідування виключно щодо зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису. Крім того, спеціаліст може надавати консультації і пояснення, проте його прав або випадків (ситуацій, умов) виконання такої роботи не передбачено.

Підсумовуючи, слід вказати, що з моменту набуття чинності КПК України до ст. 71 тричі вносилися зміни, зокрема у зв'язку із необхідністю запровадження інституту дізнання, а також підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам. Але законодавцем так і не усунуто протиріччя між ч. 1 і ч. 2 ст. 71 КПК України щодо того, що спеціаліст може залучатись лише для безпосередньої технічної допомоги, але може надавати консультації і пояснення. Внаслідок безсистемного підходу щодо змін норми щодо спеціаліста містять численні протиріччя та потребують удосконалення, що унеможливить їх помилкове тлумачення з метою недопущення визнання отриманих доказів недопустимими.

Враховуючи наведене, на даний час правильним вважається підхід щодо залучення спеціаліста-економіста до огляду первинних і бухгалтерських документів для отримання його консультацій та пояснень в ході огляду, які, у випадку викладення у письмовій формі, є додатками до протоколу огляду. Чи є такий протокол огляду доказом сам по собі – питання також дискусійне, оскільки серед науковців не мало прихильників теорії, що доказами не є самостійно створені слідчим документи, але це предмет окремого дослідження.

Разом з тим, окремої уваги заслуговує питання доцільності як залучення спеціаліста, так взагалі призначення експертизи у кожному випадку необхідності визначення розміру матеріальних збитків. Так, у законодавчих актах не завжди міститься однозначне розуміння поняття збитків, порядку та умов їх стягнення. У науковій літературі зазначається, що збитки мають подвійну природу, адже вони є економічною та юридичною категорією . В юридичному розумінні збитки – це негативні для потерпілої особи наслідки в майновій сфері, які є результатом неправомірних дій іншої особи. В економічному розумінні збитки – це зменшення вартості майна юридичної чи фізичної особи в результаті перевищення витрат цієї особи над отриманими нею доходами в одному часовому періоді [18, с. 369]. Таким чином, в деяких випадках необхідність залучення спеціаліста і експерта обумовлюється не стільки складністю арифметичного підрахунку матеріальної шкоди, заподіяної злочином, скільки питанням, чи можна втрачений актив вважати збитком, оскільки на перший погляд це може виглядати як звичайна дебіторська заборгованість. При цьому, для суб'єктивної оцінки наявності злочину та відповідно завданої шкоди слідчий враховує не лише первинні документи,

а і матеріали слідчих розшукових та негласних дій, що в сукупності можуть свідчити про намір заволодіння коштами за господарською операцією, яка документально може мати вигляд цілком законної. Разом з тим, потрібно виходити з того, що слідчий зобов'язаний забезпечити проведення експертизи саме щодо визначення розміру матеріальних збитків, а не факту їх наявності. Питання щодо встановлення збитків у їх юридичному розумінні виходять за встановлені законом межі використання спеціальних знань судовим експертом-економістом, про що прямо зазначається і у відповідних методиках [19; 20].

Вищий антикорупційний суд у справі № 766/16775/17 [21] визнав винною особу у вчиненні кримінального правопорушення за ч. 2 ст. 364 КК України, незважаючи на те, що висновком судово-економічної експертизи та довідкою державного фінансового інспектора Держаудистслужби не було встановлено факту спричинення збитків внаслідок укладання обвинуваченим договору безпроцентної поворотної позики від імені юридичної особи. Суд прийшов до висновку про те, що і судовий експерт, і інспектор Держаудитслужби розглядали вказаний договір та додаткову угоду до нього лише в якості господарського правочину. Вони не могли зробити висновок, що ці правочини є способом одержання неправомірної вигоди, так як вирішення цього питання носить правовий характер та не входить до їх компетенції.

Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду, залишаючи у вказаній справі вирок суду першої інстанції без змін [22], вказала, що зазначені в договорі кошти надавалися без цілі їх повернення та використовувалися не за призначенням, тому наявність можливості у майбутньому стягнення вказаних коштів в порядку відшкодування шкоди, завданої злочином, або за наслідками вирішення господарського спору не свідчить про те, що охоронюваним законом інтересам не було завдано шкоди. Крім того, укладення договору про надання безпроцентної поворотної позики у даному випадку було здійснено не з метою досягнення прибутковості і збереження майна, а з метою надання злочинним діям вигляду правомірної господарської діяльності, та було способом вчинення кримінального правопорушення.

Таким чином в даному випадку саме сторона обвинувачення визначила, а суд погодився, що кошти, які вибули з рахунку юридичної особи внаслідок укладення угоди є тяжкими наслідками в розумінні ст. 364 КК України. В цій справі спеціаліст Держаудитслужби та експерт тільки підтвердили суму коштів, що вибула з рахунку.

Що стосується розміру, Об'єднана палата Верховного суду [23] вказала на те, що імперативність п. 6 ч. 2 ст. 242 КПК щодо призначення експертизи у кожному кримінальному провадженні для визначення розміру збитків, завданих кримінальним правопорушенням, має обмежений характер, оскільки не стосується тих випадків, коли предметом злочину є гроші або інші цінні папери, що мають грошовий еквівалент, а також коли розмір матеріальних збитків, шкоди, заподіяних кримінальним правопорушенням, можливо достовірно встановити без спеціальних знань, а достатньо загальновідомих та загальнодоступних знань, проведення простих арифметичних розрахунків для оцінки даних, отриманих за допомогою інших, крім експертизи, джерел доказування.

На наш погляд, це революційна і дуже позитивна практика, проте, судячи з судових рішень, розміщених в Єдиному державному реєстрі, вона поки що застосовується переважно у провадженнях з кваліфікацією за ст. 185, 186 КК України, де розмір матеріальних збитків встановлюється товарними чеками без проведення додаткових судових економічних експертиз. Разом з тим ми вважаємо, що підхід, сформований Об'єднаною палатою, можливо і потрібно застосувати і щодо кримінальних правопорушень за ст. 364, 191 КК України, у випадках, якщо для підрахунку збитку не потрібні спеціальні знання, і судова практика повільно починає йти цим шляхом. Так, Верховний Суд колегією суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 755/12530/18 [24] погодився із висновком Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду щодо необов'язковості проведення експертизи в кожному випадку для визначення розміру збитку, пославшись на вищевказану позицію Об'єднаної палати. Суд вказав, що апеляційна інстанція правомірно відмовила у задоволення клопотання сторони захисту про призначення судово-економічної експертизи для встановлення розміру збитків з огляду на те, що порушене у клопотанні

питання може бути вирішено без проведення експертизи, оскільки предметом інкримінованого обвинуваченому за ч. 2 ст. 364 КК України злочину є неправомірна вигода у виді грошових коштів, а тому встановлення розміру матеріальних збитків, заподіяних кримінальним правопорушенням, не потребує спеціальних знань.

Таким чином, помилковим буде підміняти висновок експерта висновком спеціаліста, якщо питання визначення розміру збитків все ж потребує спеціальних економічних знань. Водночас не обов'язково призначати судово-економічну експертизу у випадку, коли необхідно порахувати десять мінус п'ять, навіть якщо це десять та п'ять мільйонів гривень, але за своєю суттю це простий арифметичний підрахунок в одну чи кілька дій, і такі знання належать до загальних людських знань. В той же час слідчому може знадобитися залучення обізнаних осіб для оцінки, чи завдано кримінальним правопорушенням збитки саме в їх економічному значенні.

У кримінальному процесі передбачено використання спеціальних знань шляхом проведення експертизи або залучення спеціаліста. Водночас, критерії розмежування загальних та спеціальних знань у законодавстві відсутні. Під «спеціальними знаннями» В. Ю. Шепітько визначає систему наукових даних (відомостей) або навичок об'єктивного характеру, отриманих у результаті вищої професійної підготовки, наукової діяльності, досвіду практичної роботи, що відповідають сучасному рівню [25, с. 11].

А.М. Лазебний обґрунтовано вказує на те, що при накопиченні досвіду розслідування кримінальних проваджень та підвищенні своєї кваліфікації обсяг професійних знань слідчого стає глибше і ширше, охоплюючи певну частину знань, у тому числі і бухгалтерського обліку. Крім випадків обов'язкового призначення експертизи, слідчий, прокурор сам вирішує питання про те, чи є певні знання спеціальними і ситуація потребує залучення спеціаліста або експерта, чи достатньо його власних, набутих в процесі навчання та професійної діяльності знань. Разом з тим, він має керуватися тим самим уявленням про володіння або не володіння цими знаннями адресата доказування [26, с. 46, 100].

Висновки. Для проведення експертизи щодо визначення розміру матеріальних збитків попередня наявність акту ревізії Держаудитслужби, висновку (довідки) її працівників не є обов'язковими. У випадку необхідності працівник Держаудитслужби може залучатися у кримінальному провадженні як спеціаліст із правами та обов'язками, визначеними ст. 71 КПК України.

У кримінальному провадженні щодо злочину спеціаліст може надавати лише консультації або пояснення. Довідки та висновки спеціаліста передбачені лише під час досудового розслідування проступків у формі дізнання і тільки у випадках, визначених законодавством.

Встановлення факту спричинення збитків внаслідок кримінального правопорушення в їх юридичному розумінні виходить за визначені законом межі використання спеціальних знань судового експерта, інспектора Держаудитслужби або будь-якого іншого залученого як спеціаліста фахівця з економіки, аудиту чи бухгалтерського обліку.

Не обов'язково призначати та проводити судово-економічну експертизу, якщо загальних знань слідчого для визначення розміру збитку достатньо, або розрахунок надано потерпілим. Якщо для визначення розміру збитків, завданих кримінальним правопорушення, слідчому не достатньо його загальнолюдських знань і він потребує допомоги обізнаних осіб, то помилковим буде залучати спеціаліста замість призначення судової експертизи.

Норми кримінального процесуального законодавства в частині регламентації прав та обов'язків спеціаліста, оформлення результатів його роботи, випадків призначення експертиз щодо визначення розміру збитків потребують системних змін з урахуванням найкращої практики країн Європейського Союзу.

Список використаних джерел:

1. Неганов В.В. Використання висновків ревізій у кримінальному провадженні : дис. … канд. юр. наук за спец. 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2018. 292 с.

2. Капліна О., Маринів Н. Проведення ревізій та перевірок у кримінальному провадженні: дисонанс законодавства та правозастосовної практики. *Підприємство, господарство і право*. 2018. № 2. С. 197–206.

3. Жидков В. Призначення ревізій та перевірок під час розслідування. URL: https://blog.liga.net/user/vzhidkov/article/32074.

4. Жукова В.І. Процесуальна взаємодія детективів Національного антикорупційного бюро України з податковими органами. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12. С. 377–380.

5. Шрамко О.М. Використання спеціальних знань під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень : дис. … докт. філос. наук за спец. 081 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2021. 269 с.

6. Цивінський О., Дуфенюк О. Проблемні питання судово-економічної експертизи у кримінальному провадженні. *Підприємство, господарство і право.* Київ. 2/2021. С. 291–295.

7. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

8. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України від 3 листопада 1998 р. № 53/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text.

9. Лист Держаудитслужби від 22.02.2022 № 001500-16/2174-2022.

10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства : Закон України від 4 жовтня 2019 р. № 187-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-20#Text.

11. Про внесення Змін до наказу Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 року № 53/5 : Наказ Міністерства юстиції України від 5 серпня 2021 р. № 2770/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1051-21#n2.

12. Цивінський О. Судово-економічна експертиза: від колапсу до ефективного рішення проблеми. 2022. URL: https://justtalk.com.ua/post/sudovo-ekonomichna-ekspertiza-vid-kolapsu-do-efektivnogo-rishennya-problemi?fbclid=IwAR0aukf-Ug3lEEyJjPykhVVokTaI984eShuVFbTtAvDcjhWzzHQht1B__J0.

13. Ф.Сокиран, Є.Войтович. Використання спеціальних знань під час насильницького зникнення людини. *Підприємництво, господарство і право.* Київ. 2/2021. С. 285–290.

14. Вирок Вищого антикорупційного суду від 6 серпня 2020 р. у справі № 910/398/19.

15. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22 листопада 2018 р. № 2617-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#n543.

16. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 17 червня 2020 р. № 720-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/720-20#n57.

17. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам : Закон України від 15 березня 2022 р. № 2137-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20#n7 .

18. О.В. Аніщенко, О.Л. Данильченко. Збитки як предмет судової економічної експертизи у кримінальному провадженні. *Судова економічна експертиза*. 2019. С. 367–377.

19. Методика вирішення судово-економічною експертизою питань щодо спричинення матеріальних збитків : реєстраційний код 11.0.22. КНДІСЕ, 2010.

20. Методика «Методи, способи та прийоми, які використовуються при проведенні судово-економічних експертиз» : реєстраційний код 11.0.08. Дніпропетровський НДІСЕ, 2003.

21. Вирок Вищого антикорупційного суду від 07 липня 2020 р. у справі № 766/16775/17.

22. Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 15 березня 2021 р. у справі № 766/16775/17.

23. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 25 листопада 2019 р. у справі № 420/1667/18.

24. Постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 16 листопада 2022 р. у справі № 755/12530/18.

25. Шепітько В. Ю. Проблеми використання спеціальних знань крізь призму сучасного кримінального судочинства в Україні. *Судова експертиза.* 2014. № 1. С. 11–18.

26. Лазебний А.М. Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень проти громадського порядку : дис. … канд. юр. наук за спец. 12.00.09 / Університет державної фіскальної служби України. Ірпінь, 2016. 227 с.